

HAGYOMÁNYOK ÉS MEGÚJULÁS

NÉMETORSZÁG ESETE

A NÉMET ISKOLARENDSZER UGYANAZOKBÓL A HERBARTIÁNUS hagyományokból nőtt ki, mint például Magyarorszáé. A német iskolarendszer sok hagyományos működési elvet és szerkezeti elemet megőrzött ebből az iskolarendszerből: ilyen a középfokú oktatás elágazásainak rendszere, a tanterv általi irányítás. Ám legalább ilyen jelentősek a változások is. Ezeknek lényegét talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy a hagyományos oktatási rendszer mindig új elemekkel, a hagyományos és az új típusú iskolák együttesen képesek alkalmazkodni a változó társadalmi-gazdasági körülményekhez. A régi iskolatípusok, iskolai utak nem szűntek meg – még ha tartalmuk természetesen módosult is –, viszont az általuk ki nem elégített oktatási-képzési szükségleteket a mellettük létrejövő új intézmények elégítik ki. Másfelől bár a szabályozási rendszer lényege megmaradt – a vizsgáknak továbbra is eseti és speciális szerepük van –, a tantervek egyre inkább keretjellegűvé válnak, és több ponton biztosítják a választás szabadságát.

A mai német oktatásügy másik alapvető jellegzetessége abból következik, hogy az ország – a Harmadik Birodalom centralizmusának tragikus tapasztalatai nyomán – visszaadta a szövetségi köztársaságoknak (a Land elterjedt magyar fordításában: tartományoknak) a kulturális öngazgatás (Kulturhoheit) jogát. Az alapkérdésektől (amilyen például a tanuláshoz való jogok alkotmányos rögzítése) eltekintve az országrészek önállóan döntenek oktatási és szakképzési rendszerük valamennyi kérdésében. Ezzel a joggal a köztársaságok ténylegesen is élnek, ezért mindig problémát jelent az újabb iskolai végbizonyítványok elfogadtatása az ország más területein. Nem valóban súlyos gond ez, mert az iskolatípusok és végbizonyítványok eltéréseit minden köztársaság toleránsan kezeli – így várhatja csak, hogy hasonlóan járjanak el vele szemben. Ennél fontosabb, hogy a kultuszminiszterek állandó bizottsága megtárgyal minden vitás kérdést, és a fontosabbakban konszenzust alakít ki.

A föderatív oktatáspolitikai legjelentősebb sikerét az 1972-ben elfogadott oktatási tervvel (Bildungsgesamtplan) érte el, amelynek nyomán a mai szerkezet kialakult. Az egyik kardinális kérdést éppen az érettségi jelenti. Mielőtt azonban ezt a kérdést tárgyalnánk, még szükség van néhány általánosabb összefüggés bemutatására.

A föderatív oktatáspolitikai legfelsőbb szerve a Szövetségi Kultuszminiszterek Állandó Konferenciája (Ständige Konferenz der Länder). Ennek tagjai a köztársaságok kultuszminiszterei és kulturális szenátorai. Bizottságai a többi között az egyes oktatási-képzési szintek ügyében folytatnak egyeztető tárgyalásokat. A konferencián „megállapodások” születnek, amelyek mérvadóak – bár nem törvényerejűek – az

oktatáspolitikai alakításában. Valójában azonban ezek a viták során formálódó, szakértői anyagokon és széles társadalmi konszenzuson alapuló megállapodások, ajánlások gyakorlatilag törvényszinten kötik a résztvevőket az egyezmények betartásához, noha nincsen kizárva, hogy egy-egy újabb választás után a helyi oktatáspolitikákban új hangsúlyok jelenjenek meg. Ennek a területnek tagjai az „új tartományok” – ahogyan eufemisztikusan a volt NDK területén szervezett új köztársaságokat nevezik – miniszterei és szenátorai is.

Itt térünk ki az egyesülés utáni Németország néhány oktatáspolitikai alapkérdésére. A volt Német Demokratikus Köztársaság területén alakult köztársaságok éppúgy gyakorolják a kulturális öngazgatás jogát, mint a „régiek”. Ebből elméletileg következhetne akár a folyamatosság is. A szerkezetbeli eltérés a két német állam között az érettségit megelőző iskolafokozaton mindössze az volt, hogy az NDK „kibővített általános iskolája” (Erweiterte Oberschule) tízéves, elméletileg egységes alapképzést nyújtó általános iskolára épült, és két tanév alatt juttatta el az arra érdemesnek találtakat az érettségiig. Ezzel szemben az NSZK iskolarendszere különböző képzési utakon (bár zömében gimnáziumi képzés nyomán) hároméves képzést irányozott elő az érettségi előtt.

Az állam és az oktatásügy föderatív szerkezete, amelyet az új oktatási törvény is megerősít, abban az irányban hathat, hogy növekszik a sokszínűség, az iskolarendszer pluralizmusa. Azonban az innováció nem arányosan terjed, hanem az új ország-részek átveszik azokat az iskolaformákat, amelyeket az NSZK-ban már 1990 előtt is sokan bíráltak. Az oktatásügy fejlődésében a volt NDK területén 1989 óta a következő fázisokat lehet elkülöníteni.

1989 novembertől az iskolaév végéig az erőfeszítések arra irányultak, hogy az iskolarendszert megtisztítsák azoktól a tartalmaktól, amelyek az NDK ideológiája, hatalmi viszonyai következtében rakódtak rá (pl. katonai nevelés, a 10. osztályig a differenciálás hiánya stb.) Megindultak az első magániskolák, megszorodtak az iskolai kísérletek. Ezeket a próbálkozásokat az oktatásügyi hatóság ellenállása és a hatalom megtartására irányuló erőfeszítései akadályozták és korlátozták.

Az 1990/91-es tanév végéig tartó időszakot a volt NDK kulturális önállóságának bizonyítása jellemezte. Az oktatási hatóságok – jóllehet mind a szervezeti formák, mind a személyi állomány jelentősen megváltozott – nyíltan akadályozták az iskolarendszer átalakítására „alulról” induló kezdeményezéseket. Ezek száma jelentősen csökkent azért is, mert a pedagógiai munka keretfeltételei állandóan változtak, növekedett a pedagógustársadalom létbizonytalansága, s ezzel együtt rezignációja.

A jelenleg is tartó szakaszt azoknak a strukturális, tartalmi és pedagógiai változásoknak a megvalósulása jellemzi, amelyekre az érvényes oktatási törvény lehetőséget ad. Előtérbe került az európai integráció követelménye: a bizonyítványok átválthatósága, az idegennyelvi oktatás, a tanuló- és tanárcsere-programok, az interkulturális nevelés a leggyakrabban hangoztatott célok.

A legfontosabb változást kétségtelenül az jelenti, hogy az egységes iskolákat tagolt szerkezet váltotta fel. Általában nem a háromágú nyugatnémet iskolarendszert vet-

ték át az új országrészek, hanem a kéttagúság dominál: gimnázium és egyéb középiskola. Ebből következően 10 éves korban dől el a gyermekekről, gimnáziumban vagy valamilyen „maradék-iskolában” tanulnak-e tovább. Bár a középfok első szakaszában vannak különbségek az országrészek között (van, ahol 5., van, ahol 5–6. osztály bevezetésével adnak lehetőséget a későbbi szelekcióra), lényeges az, hogy a nyugatnémet modellel szemben itt nem három-, hanem csupán kétfelé ágazik el az iskola.

A középfok mások szakaszában a volt NDK országrészei egyöntetűen a nyugatnémet megoldást vették át. Az egyedüli vitapont az érettségi szakasz időtartama. Nem is annyira az áll a viták kereszttüzében, hogy az érettségit a 12. vagy a 13. iskolaév után lehessen-e megszerezni, hanem az, milyen színvonalú legyen a vizsga. A rövidebb gimnáziumi képzési idő nem jelenti föltétlenül a vizsga színvonalának csökkenését, s éppígy a hosszabb gimnáziumi képzés sem garantálja a magasabb színvonalat – mondják a keleti országrészekben. Mivel azonban – ahogyan majd bemutatjuk – a középiskola második fokozatára (az érettségire felkészítő Sekundarstufe II.) vonatkozó megállapodás a 2., 4. tanévben teszi lehetővé az érettségire való felkészülés tartamát, felülről kikényszerített drámai változásra nincsen szüksége. Más kérdés, hogy az „új országrészek” iskolái e tekintetben is alkalmazkodnak a nyugatnémet modellhez.

Ha a szervezeti megújulás az új országrészekben sikeres lesz, gondolni kell a tartalmi és pedagógiai megújulás kérdéseire is. Ehhez jelentős lépés lehet a kerettantervek átdolgozása és új koncepciójának megteremtése. A tanárok saját pedagógiai felelősségükre terveznek és oktatnak a tantervi keretek között. A kerettantervet az új országrészekben is önállóan – tanárok, kutatók, egyetemi és főiskolai oktatók, továbbá nyugatnémet szakértők – dolgozták ki, rekordidő, mindössze fél év alatt. A gyors ütem hátránya, hogy maguk a tanárok csak az 1992/93-as tanév elején ismerkedtek meg tartalmával, új funkciójával, ezzel együtt a tanár új szerepelvárásaival stb. Ez a helyzet is hozzájárul ahhoz, hogy a pedagógusok igyekeznek „elbújni” szaktárgyuk falai mögé, az oktatást elsősorban a teljesítményelvnek alárendelni. Ebből eredően domináns az „oktató iskola”.

A szociális bizonytalanság (a volt NDK területén dolgozó 120 000 pedagógusnak mintegy 20%-át bocsátották el két-három tanév alatt) mellett az alábbi problémák foglalkoztatják a tanárokat.

- Az időnyomás miatt úgy érzik, egy felülről irányított iskolareform alanyai, nincsen lehetőségek beavatkozni az átalakulásba, még informáltságuk sem teljes.
- Úgy érzik, a kialakult iskolai struktúrák átmenetiek, mivel a jövőben még inkább a szülők, illetve a tanulók igényei fogják meghatározni az iskolatípusokat.
- A lezajlott, illetve zajló iskolaszervezeti átalakulás mellett szükségesnek tartanak egy „belső” iskolareformot, amely az oktatás színvonalának növelését, az iskolai légkör javítását, az iskola demokratizálódását eredményezné.
- Sok tanár panaszkodik fegyelmi problémák miatt. Az átalakulás időszakában, különösen az integrált iskolákban megváltoztak az eddig uralkodó norma-, érték- és nevelési viszonyok. Sem a tanulók, sem a tanárok nincsenek még birtokában olyan új iskolai kultúrának, amely ezeket megnyugtatóan szabályozná.

A két német állam politikai egyesülése úgy történt, hogy a Német Szövetségi Köztársaság szövetségi rendszerébe csatlakoztak az új köztársaságok. Ez az oktatáspolitikában azt jelentette tehát, hogy az NSZK oktatási törvényei alapján működik az egyesült Németország oktatási rendszere. Ez azt is jelenti, hogy az érettségi iskolarendszerben betöltött szerepe nem változott.

Az értékelés

Minden iskolatípusnak saját végbizonyítványa van, amely az iskolarendszerben való meghatározott továbbhaladásra jogosít. A végbizonyítványok és az egyes tanévek végén kiadott bizonyítványok osztályzatainak az ad súlyt, hogy a magasabb képzést adó iskolatípusba (például reáliskolából gimnáziumba, felsőiskolából reáliskolába) csak a jobb tanulók léphetnek át. Az egyes tantárgyi teljesítmények és az összteljesítmény értékeléséért az a tanár felelős, aki a tantárgyat oktatja.

A felsőbb osztályba lépés feltétele, hogy a tanuló legalább a főtárgyakból kielégítő teljesítményt mutasson, vagy „okkal legyen feltételezhető”, hogy a felsőbb évfolyamon sikeresen tud majd részt venni. (Pótvizgát csak néhány köztársaságban tesznek lehetővé.) Az értékelés osztályzatokkal történik (csak az elemi iskola első éveiben helyettesíti ezt szóveges értékelés). Az osztályzatok 1–6-os skálán helyezkednek el a teljesítmények csökkenésével arányban (azaz az 1 a legjobb, a 6 a legrosszabb jegy).

A középfokú oktatásba való belépéskor az iskolatípus kiválasztása tanári javaslat alapján történik, amelyet az évfolyam tanárainak konferenciája dolgoz ki. A szülőket az iskolai döntés nem kötelezi a javasolt iskola választására. Szükséges viták esetében – ez az év végi osztályzásra is érvényes – az iskola felügyeleti hatóságaihoz fordulhat a szülő. Erre természetesen ritkán kerül sor, mivel az egyes osztályzatoknak rendszerint nincs döntő szerepe, ha igen, főként az érettségi osztályzatok esetében. A továbbhaladás, az iskolaválasztás az előző iskolai fokozat teljesítményének függvénye, illetve a tanárok és tantestület általános értékelése alapján dől el, hogy a tanuló milyen iskolatípusban lesz képes majd megállni a helyét. Ebben a rendszerben a vizsgának nincsen szerepe: a felsőbb iskolafokokozatoknak nincsen joguk felülbírálni a tanuló tudásáról, képességeiről az alsóbb iskolafokokozatban kialakult összképet. Sem nekik, sem más külső szakértőknek nincsen joguk arra, hogy külön vizsgáztatással győződjenek meg arról, helyes volt-e az értékelés. Az egyes iskolák között természetesen vannak színvonalkülönbségek, tehát a hasonló értékelés nem mindig ugyanazt a teljesítményt fedi. Különösen sokat vitatták az „új tartományokból” érkezettek ismeretszintjét, tudásszintjét, iskolai szocializációjuk eredményességét. A különbségeket kiegyenlítő vizsga azonban az alapelveket – mindenképp a bizalmi elvet – ingatta volna meg, ezért bár voltak ilyen javaslatok, közbülső vizsgát nem vezettek be az egyesült Németországban sem.

A vizgát a német oktatási szakemberek egyébként is éles kritikával szemlélik: olyan pszichés és fizikai megterhelésnek tekintik, amely szerintük éppen ezért nem ad tárgyilagos képet a tanulóról. Mint majd látni fogjuk, az érettségi – a német alsó- és középfokú oktatási rendszer egyetlen kötelező és egységes vizsgája – korszerűsíté-

sének is egyik fontos szempontja, hogy csökkentse az egyszeri megmértetés terheit és torzító hatását.

A gimnáziumi felső tagozat jelentősége

Az elmúlt évtizedben nem az új iskolatípusok bevezetését, hanem a gimnáziumi felső tagozat reformját értékelték alapvető változásnak a német oktatásügyben. 1960-ban indult a folyamatos fejlesztés, amelynek fő célját a Kultuszminiszteri Konferencia az alábbiakban fogalmazta meg: a kötelező tárgyak számának csökkentése, a tantárgyi anyagok koncentrációja, az oktatás elmélyítése, a tanulók szellemi önállóságának és felelősségének támogatása. Ezeket az alapelveket a Német Oktatási Tanács Oktatási Bizottsága (Bildungskommission des Deutschen Bildungsrates) széleskörű egyeztetések és viták nyomán újból tárgyalta, illetve elmélyítette. Lényeges, hogy az alapelvek 35 év alatt nem változtak, és az időközben létrehozott megegyezések és ajánlások ezeket az elveket mélyítik, bontják tovább úgy, hogy a gimnáziumi felső tagozat és maga az érettségi alkalmazkodjék a gazdasági-társadalmi környezet változó feltételeihez.

Hangsúlyozni kell, hogy az érettségi ugyan egyfajta vizsga, de olyan vizsga, amely (rendszerint) hároméves előkészítést zár le. A gimnáziumi felső tagozat három tanéve adja az érettségi egyik, maga a vizsgázás a másik részét. Ezért az oktatáspolitikai vitákban és szakirodalomban nem az „érettségi vizsga” átalakításáról van szó, hanem a gimnáziumi felső tagozat megújításáról. Ez azért nem eufémizmus, mert a vizsgázás aktusa az érettséginek csak egyik részét – és nem is a legsúlyosabb részét – jelenti. A felső tagozat tantervileg, szervezeten, didaktikailag, szociálpszichológiai szempontból közbülső helyet foglal el az „iskolás” alsóbb tagozatok és a felsőoktatás között. Speciális „post-secondary” fokozatként is értelmezhetjük, már csak azért is, mert tartama más oktatási rendszerekhez képest szokatlan módon hosszú: a hároméves (esetleg négyéves) képzési idő miatt a fiatalok 19–20. életévében fejeződik be.

Az érettségi minden felsőoktatási intézménybe szabad utat biztosít (eltekintve egy-egy ún. *numerus clausus* szaktól, amilyen például az orvosi). Német neve szabadon fordítva felsőoktatásra való érettséget (Hochschulreife) jelent, ezért tartalma, szerkezete a Nyugatnémet Rektori Konferencia számára is kardinális kérdés: állásfoglalásai legalább annyira, esetenként nagyobb súllyal esnek latba, mint az oktatásért felelős más szervezeteké.

A viták állandó kísérője a gimnáziumi felső tagozat átalakítási folyamatának. A vitapontok között a német politikai rendszer jellegéből adódóan visszatérő pont a kormány centralizálási törekvései elleni tiltakozás. Az egyes szövetségi államok, az egyes gimnáziumok a hatvanas évek óta folyamatosan alakítanak ki újabb gimnáziumi szervezeti formákat (ilyen például a gyakorlati-szakmai életre felkészítő szakmaspecifikus képzést is adó gimnáziumok sora). A gimnáziumi felső tagozatnak, illetve az érettségi szerkezetének és tartalmának alkalmasnak kell lennie tehát arra, hogy az igen eltérő oktatási szerkezetekhez, oktatott tárgyakhoz, a tanulói önállóság legkü-

lönbözőbb formáihoz is adaptálódni tudjon. Ezek a viták vezettek el oda, hogy a tanulói önállóságnak a gimnáziumi felső tagozaton egyre nagyobb szerepe legyen.

A gimnáziumi felső tagozat, illetve az érettségi szerepével kapcsolatban kétféle, egymástól jelentősen eltérő álláspont fogalmazódott meg. Az egyik az érettségi általános és szakmai jellegét is elismerte, a másik szerint funkciója a felsőoktatásra való felkészítés.

1969-ben a Német Oktatási Tanács és még ugyanabban az évben a Nyugatnémet Rektori Konferencia ajánlást és javaslatokat dolgozott ki, amelyek a későbbi reformviták számára országosan elismert célokat fogalmaztak meg. „Aki ma érettségi-re készül, annak nincs más és jobb feladata, mint tanulni” – így az Oktatási Tanács. Megállapították a ma is érvényes órarendet: heti 24 tanóra a kötelező tárgyakban és 10 tanóra a szabadon választottakra. Az érettségi célját máig érvényesen úgy határozták meg, mint felkészítést a felsőoktatásra, a szakmai továbbtanulásra és a munkavállalásra. Ennek megfelelően javasolták kidolgozni azokat a szervezeti formákat és tartalmakat, amelyek belső differenciálással lehetővé teszik a felkészülést mindhárom irányban.

A Nyugatnémet Rektori Konferencia a felsőoktatási érettségi (Hochschulreife) kritériumainak meghatározására, illetve az általános gimnázium felső tagozatára szorítkozott, s ennek megfelelően nem vett tudomást a szakképzést is ellátó képzési utakról. Ezt önmagában természetesnek tekinthetjük, ha szem előtt tartjuk, hogy a német érettségi belépésre jogosít a felsőoktatásba, s az egyetemi vezetők a legkevésbé abban érdekeltek, hogy gyengén képzett és alacsony teljesítménymotivációjú fiatalok tömegével kelljen bajlódniuk.

A kultuszminiszteri konferencia végül is inkább az utóbbi javaslatot fogadta el, de nem utasította el a kétféle igény integrációját, ha sikeres kísérletekre alapozódhat.

A gimnáziumi felső tagozat reformjának lényege tantervi reform. A tanterv kötelező és szabadon választott területekből áll, amelyeket tantárgyi kurzusokba rendeznek. A féléves kurzusok rendszere a tanárok közötti együttműködést követeli meg. A kötelező témák tartalmi célja az, hogy képessé tegyék a tanulókat arra, hogy megértsék a társadalom bonyolult összefüggéseinek rendszerét. A hagyományos osztálykeretek felbontása azt célozza, hogy a tanulók megtanuljanak váltakozó csoportokkal és csoportokban együtt dolgozni, ahogyan majd a felsőoktatásban és munkájuk során tenni fogják.

A szabadon választott terület arra szolgál, hogy a tanulók egyes témakörökben elmélyedjenek, és lehetőséget nyújt arra is, hogy az általános és szakmai jellegű képzést összekapcsolják. A szabadon választott témakörök hangsúlyos feladata, hogy bizonyítsák a diákok elmélyült tanuláshoz való képességét és arra való készségét. A szabadon választott tárgyak rendszere ad lehetőséget arra is, hogy a gimnáziumi felső tagozat és az érettségi alkalmazkodjék a mindenkori iskolai kínálathoz, az egyes szövetségi köztársaságok oktatásügyének preferenciáihoz.

A tanulási lehetőségek nagy száma és differenciáltsága miatt az állásfoglalások hangsúlyozzák, hogy a gimnáziumi felső tagozat tanulmányi rendszere nem alkal-

mazkodhat minden esetben az alsóbb iskolai fokozatok tantárgyi rendszeréhez, azaz lehetséges új, speciális területek választása, oktatása is.

A tanulási teljesítményt bonyolult pontrendszerrel értékelik. Mivel a pontozás ismeretlen elem az alsóbb fokozatokon, a folyamatosságot úgy törekszenek biztosítani, hogy az egyes tárgyak, kurzusok osztályzatait súlyozzák, és összeadható pontokban fejezik ki (vö. a mi felvételi pontszámaink).

Magának az érettségi vizsgának az a funkciója, hogy az egyes iskolák és tanulók teljesítményeit összehasonlíthatóvá tegye egymással. A vizsga feladatait központilag (rendszerint szövetségi köztársaságokként) jelölik ki, mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgát bizottság értékeli.

Ezt a rendszert sok kritika éri, mégpedig két – egymással ellentétes – szempontból. Egyfelől bírálják azt az eljárást, hogy a vizsgáztatást ugyanaz a tanár végzi, aki a tárgyat tanította, másfelől a vizsgahelyzet okozta pszichés nyomást kívánják csökkenteni. Az előbbi probléma megoldását nyilván az szolgálná, ha független bizottságok végeznék az értékelést. Ez azonban – úgy tűnik – idegen a német iskolarendszer alapelveitől. A másik problémát egyes köztársaságokban úgy törekednek megoldani, hogy az egyszeri vizsga súlyát a folyamatos teljesítményellenőrzéssel csökkentik. Ebben a megoldásban az érettségi folyamat a kredit-rendszer elemeit hordozza. A jelenleg is folyó kísérletek eredményei mutatják majd meg, mennyiben lehetséges a kötött tantervet, az arra épülő objektív tesztek pontozási rendszerét folyamatos értékeléssel feloldani.

A gimnáziumi felső tagozat tartalma és szervezete

A Kultuszminiszteri Konferencián 1988-ban létrejött egyezmény máig érvényesen határozza meg a gimnáziumi felső tagozat és az érettségi rendjét.

Ennek értelmében a gimnáziumi felső tagozat célja, hogy egyfelől átmenetet biztosítson a felsőoktatásba, másfelől megnyissa az utat a szakmai képzés vagy szakmai tevékenység felé. A társadalmi igények és az egyéni szükségletek a kötelező és szabadon választható tárgyakban szervezett alap- és teljesítménykurzusokban fejeződhetnek ki. A gimnáziumi felső tagozatban folyó oktatás csak az adottságok és képességek szerint differenciálódik, nem tagozódik a gimnázium típusai szerint. Ez jelentős újítás, amely megnyitja azt a zsákutcát, amelyet korábban a szakképző iskolák jelentettek. Ezekből ugyanis a felsőoktatás egészére érvényes érettségihez jutni – kerülőutak, illetve különböző vizsgák nélkül – nem volt lehetséges. Az új gimnáziumi felső tagozat ezzel olyan önálló iskolatípus lett, amely a középfok alsóbb szintjeinek szerteágazó képzési útjait integrálja, becsatlakoztatja azokat a tanulókat, akik viszonylag későn gondolnak az iskolai út korrekciójára. Akkor is, ha viszonylag keveseket érint – az általános gimnázium mégis csak a „királyi út” a teljes érvényű érettségiig – jogi esélyegyenlőséget teremt, s ezzel logikailag is belesimul a német iskolarendszer átjárhatóságra törekvő rendszerébe.

Az alapkurzusok (Grundkurse) heti 2-3, a teljesítménykurzusok (Leistungskurse) heti 5-6 órással. Mindkét típus szervezhető kötelező és szabadon választott tárgyban

is. Ez azt jelenti, hogy vannak kötelező tartalmak (bár a minimális követelmények tárgyában nem sikerült országos megegyezésre jutni), amelyeket az alapkursusokon kell elsajátítani. Minden fő területen lehet – és kell – viszont olyan témaköröket is választani, amelyeket a tanuló mélyebben kíván megismerni. (Összesen legalább két teljesítménykurzust kell választani.) Az előbbire szolgálnak az alapkursusok, az utóbbira pedig a teljesítménykurzusok. Az egyes kurzusok szerveződhetnek a három tanév bármely tanulói csoportjából: tehát nem kötődnek tanévi, még kevésbé osztálykeretekhez. Azonban tantárgyhoz (tantárgycsoporthoz) igen, és az érvényes tantervi irányelveknek vannak alárendelve.

Minimálisan két, maximálisan négy tanév áll a felső tagozaton tanuló rendelkezésére. Az általános azonban a három tanév, a rövidebb és a hosszabb képzési idő is meghatározott feltételekhez kötődik. Fontos újítás – a szerkezetből következő –, hogy nem egész tanévekben, hanem szemeszterekben szerveződik az oktatás. A választás (választható tárgyak, teljesítménykurzusok) félévenként történik.

A tanfolyami (Kurs) rendszer nemcsak az osztálykereteket és a tanévek szerinti beosztást bontja fel, hanem megváltoztatja a tanár szerepét is. Ez a rendszer megköveteli az egyéni foglalkozást a tanulókkal. Az osztályt tanító tanár szerepét tehát a tanácsadó tanár (tutor) szerepe váltja föl.

Kötelező témakörökre összesen heti 20 órát kell fordítani. Az alábbiakról van szó:

- nyelv-irodalom-művészet,
- társadalomtudomány,
- matematika-természettudomány-műszaki tudományok,
- vallásoktatás,
- sport.

A magyar oktatáspolitikus számára különösen érdekes lehet a vallásoktatás – aminek kötelezővé tételét Németországban is viták előzték meg. Azért is érdekes lehet, mert jól érzékelteti a szövetségi oktatásirányítás nehézségeit. Az egyezmény szerint ugyanis a vallásoktatásban az egyes köztársaságok mindenkorai határozatai mérvadók, beleértve a heti óraszámot és a külön témakörként való szerepeltetését csakis úgy, mint a vallásoktatás helyett más témakör beiktatását is. Ha jól végiggondoljuk, ez nagyjából annyit jelent, hogy a vallásoktatás a gimnáziumi felső tagozatban nem kötelező.

A szabadon választható témakörök (félévenként kettő) elsősorban a három első kötelező témakörben való elmélyült tanulmányokra szolgál. Értelemszerűen lehetséges, hogy alkalmazott vagy szakmai tevékenységet is kifejthessenek a tanulók (pl. művészet, műszaki terület). Heti 10 tanórát ír elő a kerettanterv ezekre a tevékenységekre.

Mind alap- mind teljesítménykurzusok szervezhetőek valamennyi területen. Ebbe beleértendő, hogy a tanulók igény – és megfelelő iskolai kínálat – szerint tanulhatnak filozófiát, pedagógiát, pszichológiát, statisztikát, informatikát stb.

A gimnáziumi felső tagozatba olyan tanulókat vesznek föl, akiktől előző teljesítményeik alapján várható, hogy megállják majd a helyüket az érettségig. A szakmai érettségivel rendelkező tanulók meghatározott tárgyak alól felmentést, illetve né-

mely területen könnyítést kapnak (pl. a második idegen nyelven elegendő a köznyelvi jártasság).

Az érettségi vizsga

A gimnáziumi felső tagozatot az érettségi vizsga zárja: a felső tagozat és a vizsga együttesen alkotják a felsőoktatásra való érettség elismerését (Hochschulreife).

Az érettségi vizsgán négy tárgyat kérnek számon. Hogy mely tárgyak legyenek, az nincsen pontosan előírva. Szövetségi megállapodás szerint a négy tárgynak összességében le kell fednie a kötelező tárgyak (ld. fent) első három területét. Ezen felül csak olyan témakörből lehet érettségi vizsgát tenni, amelyek tartalmát és követelményeit az állam *Egységes vizsgaszabályzat az érettségi vizsgákról* című dokumentuma tartalmazza, van a tanfelügyeleti hatóságok által elfogadott és nyilvánosságra hozott tanterve. (Kivételes esetben egyes szövetségi köztársaságok indítványozhatják az elfogadottól eltérő tárgyak érettségi tárgyként való választását.) Előírás, hogy az érettségi tárgyak egyikét a következők közül kell választani: német, idegennyelv, matematika. (Tehát nem kötelező valamennyi tantárgy a három közül, de nem kötelező például a történelem sem.) Az írásbeli és a szóbeli vizsgákat is hasonlóan részletes előírások szabályozzák, amelyekre itt nem térek ki.

A teljesítmények értékelése az osztályzatok pontokká alakításával történik. Ahogy már utaltam rá, ebben hasonlóság van a magyar érettségi felvételi vizsga módszeréhez. Azonban igen jelentős különbség – amely a német iskolarendszer itt nem elemzett szervező elveiből következik –, hogy az átalakítást nem a „felsőbb” grémium, a felsőbb oktatási intézmény végzi (nem az egyetem, főiskola, ahova az érettségizett jelentkezik), hanem az érettségiztető intézmény.

Maga a pontrendszer és az átszámítási rendszer meglehetősen bonyolultnak látszik. Ugyanis nem az osztályzatok egyszerű beszorzásáról van szó, a három tanulmányi év teljesítményeit is súlyozzák. Példaként néhány alapvető beszorzást idézek:

- az 1 osztályzat 15/14/13 pontnak felel meg a jegyek tendenciája szerint,
- a 2 osztályzat 12/11/10 pontnak felel meg a jegyek tendenciája szerint stb.

Az így létrehozott pontokat összeadják, és további kulcsok szerint súlyozzák. Így a féléves alapkursusban szerezhető maximális pontszám 15, a féléves teljesítménykursusban 30, a teljesítménykursus keretén belül megírt szakmunka maximum 30 pont. Az érettségi vizsgán a 4 kötelező tárgyból összesen 75 pontot lehet elérni, de beszámít a kötelező tárgyban mutatott teljesítmény is az utolsó félévben, ha az illető abból érettségizik stb.

Az összesített pontszám az alábbi részteljesítményekből áll:

- 22 alapkursus, amelyek osztályzatait a fenti átszámítás alapján kell pontokká szorozni,
- 6 teljesítménykursus, amelyeket kétszeres kell számolni,
- az érettségi vizsga 4 tárgya, amelyeket négyszer kell értékelni.

Ez összesen maximálisan 840 pont. Ebből 330 pont érhető el az alapkursusokon, 210 pont a teljesítménykursusokon, 300 pont pedig az érettségi vizsgán. Érvényes

érettségivel akkor rendelkezik a tanuló, ha a 22 alapkurzusból legalább 16-ot legalább 5 ponttal értékelték, összesen tehát legalább 110 pontot kapott. A 6 teljesítménykurzusból legkevesebb 70 pontot kell szereznie, az érettségi vizsgán pedig minimum 100-at. Az érvényes érettségi bizonyítványhoz az elérhető 840 pontból legalább 280-at kell kapnia. Láthatjuk, hogy folyamatról van szó, maga a vizsga, bármily nagy is a jelentősége, az elérhető eredmények harmadát teszi ki – még ezt a harmadot is csökkenti, ha valaki az utolsó félév eredményét tudja beszámítani.

A folyamatnak nagy a tétje. Bár az érettségi elvben minden felsőoktatási intézménybe való belépésre jogosít, a gyakorlatban a legkeresettebb intézmények válogatnak. A „numerus clausus” szak vagy egyetem Németországban azt jelenti, hogy a jelentkezők közül a legjobb érettségi eredményt elérőket veszi fel. Ezért váltott ki hangos vitát a két német állam egyesülése után a volt NDK-ból érkezettek megjelenése az egyetemeken. Az ottani jó eredményt a közvélemény – az oktatáspolitikusokkal egyetemben – nem tekintette egyenrangúnak az NSZK-ban odaftélt minősítésekkel.

A német érettségi tulajdonképpen sajátos iskolatípus, felúton a közép- és a felsőoktatás között. Maga a vizsga alig több, mint lezárása egy nagyjából hároméves tanulási folyamatnak. Ennek során a tanulóknak a tényleges ismeretekken kívül el kell sajátítaniuk készségeket, magatartásokat, amelyek birtokában zökkenőmentesen illeszkedhetnek be akár egy felsőoktatási intézménybe, akár egy munkahelyen: önállóságot a tanulásban, ítéletalkotásban, csoportmunkát, változó társakkal való együttműködést. A tanórakeretek, az osztálykeretek, a tanévi keretek feloldódnak, a hagyományos tanár-diák kapcsolatok megváltoznak. Mindez úgy történik, hogy fennmarad a kerettanterv, amely a munkát irányítja. A vizsgának éppen azért jut kevés szerep, mert a hangsúly a folyamatos munkán és annak ellenőrzésén van: elsősorban nem a végeredményt, hanem az eléréshez vezető utat kísérik figyelemmel.

Összegezés

A jelen tanulmányban nem kritikai elemzésre vállalkoztam, hanem leíró-értelmező bemutatásra. Nyilván kritikai elemzésre is lenne szükség, de ma – bár iskolázási hagyományainkban sok a közös vonás – kevéssé ismerjük Magyarországon a német iskolarendszert.

A Német Szövetségi Köztársaság – beleértve ma már a volt Német Demokratikus Köztársaságot is – iskolarendszere a hagyomány és a megújulás sajátos elegye. A német gazdaság és társadalom jelen állapotából következtethetünk arra, hogy a fejlődés lehetséges útja a hagyományokból való építkezés is. De arra is következtethetünk, hogy a hagyományokhoz való ragaszkodás önmagában kevés. Ha a német iskolarendszerről joggal állapíthatjuk meg, hogy hagyományaihoz ragaszkodik, azt is megállapíthatjuk, hogy a mai német iskolarendszer szinte alig hasonlít az egykori modellre. A váz, a szerkezet főbb vonalai megmaradtak, de fontos pontjain hatalmasak a változások. Az egyik legfontosabb ezek közül az érettségi ártelmezése. Ma a vizsga nem koronája a 13 éves tanulmányoknak, hanem gyakorlatilag önálló

iskolafokozat. Felépítése, működése azonban szervesen illeszkedik a hagyományokon alapuló iskolarendszerhez – csak éppen képes volt befogadni más iskolarendszerekből a neki alkalmasakat.

Még egyetlen tényezőt emelek ki. A német oktatási rendszerben két kerettörvény (az oktatási és a felsőoktatási kerettörvény) van, mindkettő több évtizedes. Az oktatás egészét „ajánlások”, „megállapodások”, „egyezmények” alakítják, amelyek nem jogszabályok a mi értelmezésünkben. Emellett a szövetségi rendszer, a kulturális önállóság (Kulturhoheit) nagy önállóságot enged az egyes köztársaságoknak. A szakszervezetek, tanári, rektori és egyéb szervezetek jelentős súllyal vesznek részt a megállapodásokban. A mi jogászai demokráciánkból szemlélve így nem működhetne egy ország, nem működhet egy ország oktatási rendszere. Mégis működik, talán éppen mert megállapodások működtetik. Ezt persze nem lehet „eltanulni”, de nem árt tudni, hogy az előrejutásnak vannak ilyen lehetőségei is.

FORRAY R. KATALIN

IRODALOM

- SCHULE IM RECHTSSTAAT. München, Deutscher Juristentag, 1981.
- ESCH, A. (1979) *Schulbestimmungen*. Rheinland-Pfalz, Trier.
- FORRAY R. KATALIN (1990) A Német Szövetségi Köztársaság értékelési és vizsgarendszere. In: SÁSKA GÉZA & VIDÁKOVICH TIBOR (eds) *Tanterv vagy vizsga?* Budapest, Edukáció Kiadó, pp. 145–156. (Társadalom és oktatás)
- FÜHR, Ch. (1979) *Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschen. Ein Überblick*. München/Wien.
- VEREINBARUNG ZUR NEUGESTALTUNG DER GYMNASIALEN OBERSTUFE IN DER SEKUNDARSTUFE II. vom 7.7. 1972 in der Fassung vom 11. 4. 1988. Ständige Konferenz der Kultusminister, Bonn, 1989.
- A tanulmányhoz felhasználtam az egyes köztársaságok tájékoztató kiadványait is.

